

Οι 4 Μάσκες

του Χάρη Ναξάκη

Μια άλλη κριτική ανάγνωση, στην εποχή του κορωνοϊού, του βιβλίου του R. Trivers, Η μωρία των ανοήτων, Εκδόσεις Κάτοπτρο

Στις 16 Ιουλίου του 1918, ρακένδυτος και με μόνη συντροφιά μια ταμπακιέρα με καπνό, ο παππούς μου ο Αντωνάκης, μικροκαμωμένος, εξ ου και το υποκοριστικό, αλλά γενναίος, επιστρέφει με μια ολιγοήμερη άδεια στο Κολυμπάρι Χανίων. Η ισπανική γρίπη είχε ήδη γίνει πανδημική. Ήταν έξι χρόνια φαντάρος, Πρώτος και Δεύτερος Βαλκανικός πόλεμος, Πρώτος Παγκόσμιος, σίγουρα όχι από επιλογή. Από «συνήθεια» συνέχισε να είναι φαντάρος μέχρι την Μικρασιατική Καταστροφή του 1922. Ο θάνατος όμως τον καλωσόρισε στην πόρτα του σπιτιού του. Η 19χρονη γυναίκα του, όμορφη σαν τα κρύα τα νερά, είχε μόλις βάλει το κλειδί στην πόρτα του σπιτιού τους, δεν πρόλαβε να ανοίξει, σωριάστηκε στην είσοδο, πέθανε από την ισπανική γρίπη. Ο παππούς ξαναπαντρεύτηκε, ο όλεθρος του ιού, ο θάνατος της πρώτης γυναίκας του, γέννησε τη ζωή, τον πατέρα μου, τον αδερφό μου κι εμένα.

Ο προσωκρατικός φιλόσοφος Ηράκλειτος είχε συλλάβει αυτό το τραγικό παιγνίδι της μοίρας (της ύπαρξης), που η νεωτερική φιλοσοφία απωθεί από τη σκέψη της αναζητώντας επίγειους και ουράνιους παραδείσους, αναφέροντας: «το ίδιο πράγμα υπάρχει σ' εμάς, το ζωντανό και το πεθαμένο, το νέο και το γερασμένο, γιατί αυτά μεταβάλλονται σ' εκείνα κι εκείνα σε αυτά». Ο κόσμος είναι ευτυχώς ατελής, διότι αν ήταν τέλειος δεν θα μπορούσε να εξελιχθεί και «ζωογόνο» στοιχείο της ατέλειας είναι οι ιοί και τα μικρόβια, δηλαδή ο θάνατος, που γεννάει νέα ζωή. Χωρίς την θνητότητα, τον θρήνο μιας απώλειας και την γεννητικότητα, το κλάμα ενός μωρού, δεν υπάρχει ανθρώπινος βίος. Η δυτική σκέψη στις διάφορες εκφάνσεις της αρνείται το πεπερασμένο της ύπαρξης και για να αντιμετωπίσει αυτή την αδυσώπητη αλήθεια φοράει μάσκες. Ο στόχος είναι η απώθηση της

επίγνωσης της τραγικής περατότητας της ύπαρξης, της συνείδησης της θνητής μας κατάστασης, της κατανόησης όπως αναφέρει ο Φ.Νταμπούρ (*Μακάριοι οι θνητοί*, Εκδόσεις Μάγμα), ότι ανήκουμε στο ανθρώπινο είδος επειδή είμαστε θνητοί, γεγονός που μετατρέπει την περατότητά μας σε μια έκρηξη ζωής, δημιουργικότητας και οδύνης. Η μάσκα λειτουργεί ως μηχανισμός εξαπάτησης και αυτοεξαπάτησης διότι όπως θαυμάσια αναλύει ο R. Trivers στο βιβλίο του *Η μωρία των ανοήτων*, εξαπατούμε τον εαυτό μας προκειμένου να μπορέσουμε αποτελεσματικότερα να εξαπατήσουμε τους άλλους. Ο μηχανισμός δε αυτός είναι μια υπερμάσκα, σύμφυτη με τον homo sapiens.

Η ατομικιστική μάσκα: Το απελευθερωμένο από κάθε περιορισμό άτομο, αυτό που είναι ελεύθερο να ασκήσει τα ελαττώματά του, η κουλτούρα του εγωισμού και του ναρκισσιστικού ατομισμού, η ζωή χωρίς όρια διότι αυτά περιστέλλουν την ελευθερία του εγώ, το δικαίωμα του καθενός να ζει όπως επιθυμεί ενισχύοντας το εγώ και φονεύοντας το εμείς, τον άλλο, αυτά είναι ό,τι στον δυτικό πολιτισμό αναφέρεται ως ανθρώπινα δικαιώματα. Ο κυρίαρχος φιλελεύθερος ατομικισμός, το αυτοαναφορικό άτομο, δεν θα συντάξει ποτέ μια διακήρυξη των ανθρωπίνων υποχρεώσεων διότι διεκδικεί μόνο δικαιώματα και δεν αναλαμβάνει υποχρεώσεις. Το να μένουμε στο σπίτι είναι αναχρονισμός γιατί στερείται από την ικανοποίηση η μηχανή κατανάλωσης επιθυμιών και εμπορευμάτων στην οποία έχει μεταμορφωθεί ο σύγχρονος ατομικιστής. **Ελευθερία (κατανάλωση) ή θάνατος.** Μένοντας στο σπίτι μπορώ να περιορίσω εθελούσια τις ανάγκες μου και να προστατεύσω βέβαια την κοινότητα. Οι ισχυροί οικογενειακοί δεσμοί στην Ελλάδα επέτρεψαν στους ανθρώπους να προστατεύσουν τους δικούς τους τη στιγμή που στην αναπτυγμένη δύση πέθαιναν αβοήθητοι στα γηροκομεία. Αν η ευθύνη ήταν κατά κύριο λόγο ατομική, όπως διαφημίζει το φιλελεύθερης έμπνευσης σύνθημα, τότε το άτομο ορθολογικά σκεπτόμενο θα ταύτιζε την μεγιστοποίηση του ατομικού του συμφέροντος με την εγκατάλειψη των αντιπαραγωγικών γερόντων. Ο τρόπος που πεθαίνουν οι γέροντες είναι ο άκαρδος πολιτισμός των νεότερων.

Η κοινωνικο-κεντρική μάσκα: Ο άνθρωπος είναι μια κοινωνική και πολιτισμική κατασκευή. Την μετατροπή του σώματος (της φύσης) σ' αυτή τη μυθοπλασία την εισήγαγε ο Σαρτρ στο *Είναι και Μηδέν*, η Μποβουάρ στο *Δεύτερο φύλο* και την εξέλιξε ο Φουκώ που θεωρεί ότι η ανθρώπινη ταυτότητα είναι απεριόριστα πλαστική και περιλαμβάνει μόνο επίκτητα και όχι έμφυτα χαρακτηριστικά. Ο Φουκώ λέει ότι δεν υπάρχει λόγος για έναν άντρα να αποδεχτεί την αρσενικότητά του. Αρκεί να θέλεις να είσαι άλλος για να γίνεις άλλος. Η τέλεια μάσκα. Για να παρατηρήσει σαρκαστικά ο Μ. Ονφρέ ότι η αλλαγή φύλου δεν γίνεται διαβάζοντας Φουκώ αλλά χειρουργικά και με ορμονοθεραπείες. Την περιγραφή του ανθρώπου ως αφύσικου, χωρίς ιδιότητες και ουσία, που πάνω της εγγράφει η όποια εξουσία όποια ταυτότητα θέλει συνέχισε ο Ιταλός φιλόσοφος Τ. Αγκάμπεν οδηγώντας την παραπάνω λογική στα άκρα σε άρθρο του στην εφημερίδα *Il Manifesto*: «Αφού η τρομοκρατία δεν λειτουργεί πλέον ως αιτία για έκτακτα μέτρα, η επινόηση μιας πανδημίας προσφέρει την τέλεια αφορμή ώστε να επεκταθεί η εφαρμογή τους» και συνέχισε συγκρίνοντας τις φυλακές υψίστης ασφαλείας με την καραντίνα. Η πανδημία είναι λοιπόν κοινωνικό κατασκευάσμα, εφεύρεση της εξουσίας, για να επιβάλλει μια κατάσταση φόβου και ελέγχου στους υπηκόους, την επιτήρηση ως κανόνα. Πρόκειται για μια άλλη εκδοχή των θεωριών συνωμοσίας ότι ο ιός κατασκευάστηκε σε εργαστήριο. Η φύση είναι παρούσα και ενίοτε είναι υπό προϋποθέσεις φονική, η πανδημία είναι υπαρκτή και βεβαίως θα επιταχύνει την ψηφιακή επιτήρηση και τις διάφορες μορφές τηλεργασίας, αλλά αυτά έχουν ξεκινήσει ήδη εδώ και μια εικοσαετία.

Η τεχνο-επιστημονική μάσκα: Η πανδημία είναι η παταγώδης κατάρρευση ενός πολιτισμικού υποδείγματος που στηρίζεται στην νεοτερική φενάκη (μάσκα) ότι ο άνθρωπος ξέκοψε από τη φύση, είναι μόνο κοινωνικό δημιούργημα, και με όπλο την ακαταμάχητη επιστήμη θα αποφυσικοποιήσει την ύπαρξη. Αλήθεια πόσες φορές η επιστήμη δεν διακήρυξε τον οριστικό θάνατο των ιών και των μικροβίων; Η πεποίθηση αυτή στηρίζεται στην ορθολογική ματαιοδοξία ότι τίποτα στη φύση δεν είναι απρόσιτο στην γνώση. Η γνώση όμως είναι άενα ατελής, οι εξηγήσεις έχουν όρια. Οι

νεότερικές κοινωνίες των φώτων συνεχίζουν να είναι στο σκοτάδι. Η επιδίωξη της επιστήμης να αναγορευτεί σε επίγειο θεό θα διαρκέσει μέχρι να εμφανιστεί η νέα πανδημία. Γι' αυτό κάθε φορά ανανεώνει την προσδοκία (μάσκα) για την ανακάλυψη ενός υπερφαρμάκου, μέχρι η τεχνοεπιστήμη να μας μετατρέψει μέσω των γενετικών χειρισμών του γονιδιώματος σε άτρωτους μετανθρώπους. Ο τελικός νικητής της πανδημικής κρίσης είναι ο τεχνολογικός μεσσιανισμός και ο μετασχηματισμός της ανθρώπινης κατάστασης σε μετανθρώπινη. Μην διαρρηγνύουν τα ιμάτιά τους οι φιλελεύθεροι και αριστεροί ατομικιστές για το πόσο περιόρισε την προσωπική τους ελευθερία, που συνήθως περιλαμβάνει ή ταυτίζεται με το καταναλώνω άρα υπάρχω, η καραντίνα. Στην επόμενη πανδημία η καραντίνα θα είναι εικονική, θα έχει ψηφιοποιηθεί, το δικτυωμένο άτομο θα την «καταναλώνει» οικειωθελώς. Ήδη συγκροτείται ένα τεχνοσύμπαν ψηφιακής επιτήρησης. Τα ύποπτα κρούσματα είναι δυνατόν να εντοπιστούν από τις διαδρομές τους που καταγράφονται στα κινητά τους, τις πιστωτικές τους κάρτες, τις κάμερες ασφαλείας ή τις κάμερες-σαρωτές που θα εντοπίζουν ποιος έχει πυρετό. Ταυτόχρονα θα επιταχυνθεί η ανάπτυξη της τεχνητής νοημοσύνης και της γενετικής μηχανικής που θα μετατρέψουν τον ατελή άνθρωπο σε υγειονομικά προστατευόμενο αυτόματο, σε μια μετανθρώπινη μηχανή. Το θνήσκον σώμα και οι ιοί θα είναι περιττοί γιατί θα τείνουμε να γίνουμε ασώματα ψηφιακά αποτυπώματα. Κανείς βέβαια δεν αρνείται την περίθαλψη, που δεν είναι κατασκευή μετανθρώπου, αλλά τον γενετικό χειρισμό του γονιδιώματος για την παραγωγή ενός νέου ανθρώπου.

Όσο βέβαια το τεχνολογικό σύστημα καθολικοποιείται για να ελέγξει και να περιορίσει τον «θόρυβο» που δημιουργεί η ενίοτε απρογραμμάτιστη και ενοχλητική ανθρώπινη παρουσία και το φυσικό περιβάλλον, τόσο αυξάνονται αντί να μειώνονται οι αστάθειες, οι αβεβαιότητες και η συνοχή της κοινωνίας. Τότε οι «υγιείς» ελίτ του μέλλοντος θα ανακαλύψουν το σούπερ εμβόλιο που θα περιλαμβάνει μια πιο ισχυρή δόση τεχνολογίας. Θα ζουν περιφραγμένες σε τεχνολογικά νεομεσαιωνικά φρούρια έχοντας την ψευδαίσθηση ότι είναι προστατευμένοι. Ο νέος

μεσσιανισμός θα είναι τεχνολογικός.

Η επουράνια μάσκα: Στις Φιλιάτες Θεσπρωτίας στα μέσα του 19ου αιώνα εν μέσω της πανδημίας πανώλης η ηγεσία της εκκλησίας προτρέπει τους 2.800 κατοίκους της πόλης να δεχτούν καρτερικά τις συνέπειές της διότι ήταν θεόσταλη, θεία τιμωρία. Στο τέλος επέζησαν 130 κάτοικοι. Βεβαίως η σημερινή ηγεσία της εκκλησίας δεν υιοθέτησε μια τέτοια αναχρονιστική στάση. Το επίδικο ζήτημα που έθεσε είναι το μεταφυσικό και μη αποδεικνυόμενο, η θεολογική παραδοχή για το τί υπήρχε εν αρχή, στην απαρχή της απαρχής, δηλαδή ο θεός. Η υπόθεση αυτή δεν μπορεί να επιβεβαιωθεί ή να διαψευστεί με κοινά αποδεκτά εννοιολογικά εργαλεία, είναι αυτοεπαληθεύσιμη, δηλαδή δόγμα. Πώς είναι λοιπόν δυνατόν ο πανάγαθος θεός να επιτρέπει να μολύνεται με ιούς και μικρόβια η θεία μετάληψη, που εξασφαλίζει την αιωνιότητα και την αγιοποίηση του ανθρώπου, ο άρτος και ο οίνος που συμβολίζουν το σώμα και το αίμα του Χριστού; Αν αυτό ήταν δυνατόν, να κυκλοφορούν δηλαδή μικρόβια στη θεία μετάληψη όπως διαβεβαιώνει η επιστήμη, τότε ο θεός θα ήταν εκδικητικός, μετάνιωσε που κατασκεύασε τον άνθρωπο. Το συμπέρασμα είναι αυτονόητο. Αφού ο θεός είναι πανάγαθος ακόμα κι αν τα θνητά υλικά στοιχεία της μετάληψης έχουν μολυνθεί, κατά την τέλεση του μυστηρίου μεταμορφώνονται για να μεταφέρουν τη θεία χάρη και είναι αβλαβή. Γι' αυτό είναι αδιαπραγμάτευτη η θεία μετάληψη για την εκκλησία.

Οι μάσκες δεν μπορούν οριστικά να αφαιρεθούν, μπορούμε όμως να τις φοράμε λιγότερο. Για να συμβεί αυτό δεν αρκεί να διεκδικούμε μόνο την ενίσχυση του δημόσιου συστήματος υγείας που αποδιάρθρωσε η νεοφιλελεύθερη συνταγή της ιδιωτικοποίησης του κόσμου. **Για να επιτευχθεί μια συμβιωτική κοινωνία, η ευζωία, όχι η αθανασία, ο κόσμος πρέπει να γυρίσει ανάποδα, να αλλάξει πολιτισμικό και παραγωγικό υπόδειγμα και να μπει ένα φρένο στην αχαλίνωτη παγκοσμιοποίηση.** Η διάδοση άλλωστε της πανδημίας σε κάθε χώρα, όπως σωστά παρατηρεί ο Γ. Λιερός (ηλεκτρονικό άρθρο στις εκδόσεις των Συναδέλφων), είναι ανάλογη του ανοίγματός της στην παγκοσμιοποίηση, γι' αυτό οι

χώρες που επλήγησαν περισσότερο στην Ευρωπαϊκή Ένωση (Γαλλία, Ιταλία, Γερμανία, Ισπανία, κλπ) είναι αυτές που διατηρούσαν μεγαλύτερες εμπορικές συναλλαγές με την Κίνα. Γιατί βέβαια δεν παγκοσμιοποιούνται μόνο το κεφάλαιο, τα εμπορεύματα και η εργασία αλλά και οι ιοί. Ένα επίπεδο μετασχηματισμών για ένα κόσμο από την ανάποδη είναι: να γυρίσουμε την πλάτη στην ιδεολογία της απεριόριστης ανάπτυξης και της προόδου, να περιορίσουμε τα πρωτεία της οικονομίας και να «κατασκευάσουμε» ένα πολιτισμό των ορίων. Η προστασία και αναβάθμιση των οικοσυστημάτων θα επανάφερε μια ισορροπία ανάμεσα στα μικρόβια, τους ανθρώπους και τα ζώα, παρεμποδίζοντας τις επιδημίες, η τοπικοποίηση της παραγωγής και της κατανάλωσης, η λιτή ζωή – λιγότερα είναι καλύτερα – θα περιόριζε τον καταναλωτικό ηδονισμό, η μείωση έως κατάργηση της βιομηχανικής κτηνοτροφίας, που είναι το βιολογικό υπόστρωμα για τις μεταλλάξεις των ιών και το πέρασμά τους στον άνθρωπο και η αντικατάστασή της από την μικρή οικογενειακή κτηνοτροφία, η επέκταση των κοινών αγαθών, η τουριστική αποανάπτυξη και η λελογισμένη ανάπτυξη του περιηγητικού τουρισμού. Πρέπει επειγόντως να γυρίσουμε τον κόσμο ανάποδα, διότι δεν πιστεύω στην παιδαγωγική των καταστροφών, ότι δηλαδή μετά από μια καταστροφή ο άνθρωπος θα βάλει μυαλό. Έχει στη φύση του την ύβρη την οποία πρέπει να περιορίσουμε.

Ο Χάρης Ναξάκης είναι καθηγητής Πολιτικής Οικονομίας στο Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων

Τουριστική Αποανάπτυξη

Ναξάκης Χάρης

Καθηγητής Οικονομικών στο Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων

Υπερτουρισμός: Οι αρνητικές επιπτώσεις της μετατροπής του παραγωγικού ιστού ενός τόπου που αποτελεί προορισμό σε τουριστική μονοκαλλιέργεια, με συνέπεια την υπέρβαση της φέρουσας ικανότητας ενός συστήματος να δεχθεί άλλους τουρίστες και με αποτέλεσμα την καταστροφή του παραγωγικού και κοινωνικού ιστού της περιοχής. Αλήθεια, τι επιπτώσεις θα υπάρχουν στη φέρουσα ικανότητα του πλανήτη Γη όταν μέχρι το 2030 οι τουρίστες φτάσουν το 1,8 δισεκατομμύριο;

Σαντορίνη 2017: 5,5 εκατομμύρια διανυκτερεύσεις, αύξηση 66% σε σχέση με το 2012, που αντιστοιχεί σε 107,8 τουρίστες ανά 100 κατοίκους και 220,6 τουρίστες ανά τετραγωνικό χιλιόμετρο, με αποτέλεσμα την έλλειψη νερού, την κυκλοφοριακή συμφόρηση, την ηχορύπανση, την έλλειψη ενέργειας κ.λπ.

Ρέθυμνο: Οι άστεγοι του airbnb. Οι διαδικτυακές υπηρεσίες βραχυχρόνιας μίσθωσης (airbnb κ.λπ.), οι οποίες συνδέουν δυνητικούς φιλοξενούμενους με ιδιοκτήτες που προσφέρουν βραχυχρόνια διαμονή, είναι σήμερα ένας από τους βασικούς μηχανισμούς που τροφοδοτούν το φαινόμενο του υπερτουρισμού. Στο Ρέθυμνο για παράδειγμα, οι φοιτητές, οι καθηγητές και οι υπάλληλοι βρίσκονται σε απόγνωση. Για ένα τριάρι το ενοίκιο είναι 700 ευρώ, 400 ευρώ για μια γκαρσονιέρα, με έναν ή μισό χρόνο προκαταβολή του ενοικίου. Άμστερνταμ, Βενετία, Ντουμπρόβνικ, Βαρκελώνη, Μάτσου Πίτσου, Νέα Υόρκη, Ρώμη, Πράγα, Κούβα κ.λπ., αυτός είναι ένας ενδεικτικός κατάλογος περιοχών που είναι στα όρια της καταστροφής από τον υπερτουρισμό.

«**Τουρίστες, δεν είστε ευπρόσδεκτοι**» είναι το σύνθημα που όλο και πιο συχνά αναγράφεται στους τοίχους της Βαρκελώνης, που στενάζει από τον υπερτουρισμό. 30 εκατομμύρια διανυκτερεύσεις το 2017 σε μια πόλη με πληθυσμό 1.625.000 κατοίκους. Στη Βενετία, το κέντρο της πόλης, με 55.000 κατοίκους, το επισκέπτονται κάθε χρόνο 10 εκατομμύρια τουρίστες, με άμεσο αποτέλεσμα την αύξηση του κόστους ζωής, την επέλαση του airbnb, την τεράστια αύξηση των ενοικίων και τελικά την εγκατάλειψη της πόλης από τους μόνιμους κατοίκους και τη

μετατροπή της σε αποικία τουριστών.

Οι συνέπειες του υπερτουρισμού -περιβαλλοντική υποβάθμιση, κατάρρευση των βασικών υποδομών, πληθωρισμός (εκτόξευση των τιμών σε βασικά αγαθά και στις τιμές των ακινήτων), εμπορευματοποίηση της πολιτισμικής ταυτότητας των κατοίκων, απώλεια των κοινών αγαθών, καθιέρωση μισθών γαλέρας για τους εποχικά εργαζόμενους στην τουριστική βιομηχανία- έχουν ήδη αρχίσει να δημιουργούν ρήγματα στη «λαμπρή» εικόνα του τουρισμού που φιλοτεχνούν το λόμπι των τουριστικών επιχειρήσεων και οι κρατικές πολιτικές.

Σε πολλές πόλεις έχουν ήδη αρχίσει να κάνουν την εμφάνισή τους κινήματα πολιτών που διεκδικούν την επανάκτηση της πόλης τους. **Ένα από τα πρώτα αιτήματα είναι η θέσπιση ανώτατων επιτρεπτών ορίων τουριστικών επισκέψεων ανά ημέρα ή ορίων στα σπίτια που διατίθενται μέσω της βραχυχρόνιας μίσθωσης, airbnb κ.λπ.**

Η προστασία του φυσικού, κοινωνικού και πολιτισμικού περιβάλλοντος από την αχαλίνωτη επέκταση του καταναλωτικού υπερτουρισμού απαιτεί ριζικές λύσεις, διότι η υπερκατανάλωση τουριστικού προϊόντος που τίθεται ως στόχος από τις κυβερνήσεις και τους επιχειρηματίες του κλάδου και αποτυπώνεται στην αύξηση της συμμετοχής του τουριστικού προϊόντος στο συνολικό ακαθάριστο εγχώριο προϊόν (ΑΕΠ), στην αύξηση των αφίξεων από έτος σε έτος, αντί να αυξάνει την ευημερία των ντόπιων κατοίκων, έχει ήδη αρχίσει να τη μειώνει.

Η λύση για χώρες που είναι τουριστικά υπεραναπτυγμένες, όπως η Ελλάδα, είναι η τουριστική αποανάπτυξη ή τουλάχιστον η επιβράδυνση του ρυθμού μεγέθυνσης του τουριστικού τομέα.

Αυτό μπορεί να επιτευχθεί μέσω μιας πολιτικής επιλεκτικής αποανάπτυξης με:

α') Μείωση της τουριστικής δραστηριότητας σε υπερκορεσμένες περιοχές (ανώτερα όρια επισκέψεων κ.λπ.),

β') Μηδενική τουριστική μεγέθυνση σε κορεσμένες περιοχές (π.χ.

καμία νέα άδεια για ανέγερση τουριστικών μονάδων),

γ') Λελογισμένη και ήπια τουριστική ανάπτυξη σε περιοχές με χαμηλό βαθμό ανάπτυξης τουριστικών υπηρεσιών.

Για να μη λειτουργεί όμως η τουριστική βιομηχανία ως καταστροφικός εισβολέας σε έναν τόπο, πρέπει να συνδεθεί με την επανατοπικοποίηση, δηλαδή με την επιστροφή της παραγωγής κοντά στον τόπο που αυτή καταναλώνεται. Είναι χαρακτηριστικό ότι στην Ελλάδα τα τοπικά αγροτικά προϊόντα συμμετέχουν μόλις κατά 13% στην κατανάλωση της τουριστικής βιομηχανίας. Ιδιαίτερα στα ξενοδοχεία all inclusive, τουριστικά πακέτα που τα περιλαμβάνουν όλα, ό,τι καταναλώνεται είναι εισαγόμενο και υποβαθμισμένης ποιότητας. Η κατανάλωση τοπικών προϊόντων, που θα μπορούσε να θεσμοθετηθεί υποχρεωτικά, να περιλαμβάνεται για παράδειγμα στους όρους χρηματοδότησης μιας τουριστικής επένδυσης, θα αναζωογονούσε την αγροτική παραγωγή και θα απέτρεπε την εγκατάλειψη της γης και τη μετατροπή του αγροτικού πληθυσμού σε φτηνό εργατικό δυναμικό των επιχειρηματιών του τουρισμού.

Η Σπηλιά του Facebook

Χάρης Ναξάκης

Καθηγητής πολιτικής οικονομίας στο ΤΕΙ Ηπείρου, συγγραφέας

Σε μια από τις διασημότερες αλληγορίες από καταβολής κόσμου, της σπηλιάς του Πλάτωνα, οι άνθρωποι ζουν φυλακισμένοι και αλυσοδεμένοι σε μια σπηλιά και το μόνο που βλέπουν είναι οι σκιές των αντικειμένων, που από το φως μιας φωτιάς που σιγοκαίει πίσω τους προβάλλονται στον τοίχο της σπηλιάς. Οι σκιές είναι ο πραγματικός κόσμος των δεσμοτών. Σε όλη τη ζωή τους βλέπουν τις σκιές των πραγμάτων, ο πραγματικός κόσμος γι' αυτούς είναι εικονικός, μια αναπαράσταση της πραγματικότητας.

Αν κάποιος δεσμώτες απελευθερωθούν από τις ψευδαισθήσεις τους, σπάσουν τα εικονικά δεσμά τους και εξέλθουν από τη σπηλιά, θα γνωρίσουν τον πραγματικό κόσμο και όχι τα αντίγραφα του.

Η πιο σύγχρονη παραλλαγή της σπηλιάς του Πλάτωνα είναι το facebook και τα άλλα μέσα κοινωνικής δικτύωσης. Οι δεσμώτες του facebook είναι καθηλωμένοι κατά μόνας σε μια σκοτεινή τρύπα, την οθόνη του υπολογιστή στην οποία ζουν οι φίλοι και οι συγγενείς τους, με το περίεργο όνομα likes. Μήπως όμως η σπηλιά του facebook είναι πιο σκοτεινή και αδυσώπητη από τη σπηλιά του Πλάτωνα;

Το 1779, σύμφωνα με το μύθο, σ' ένα χωριό της Βρετανίας, ένας οργισμένος άντρας, ο Ν. Λουντ, καταστρέφει σε ένα εργοστάσιο δυο μηχανές πλεξίματος για κάλτσες. Το 1811, στην αυγή της βιομηχανικής επανάστασης, κάνουν την εμφάνισή τους οι Λουδίτες, οι οπαδοί του Λουντ, και μέχρι το 1816 κατέστρεφαν τις μηχανές, κυρίως των κλωστοϋφαντουργιών, τις οποίες θεωρούσαν υπεύθυνες για την απώλεια χιλιάδων θέσεων εργασίας. Τελικά το κίνημα των Λουδιτών, ο «στρατός των εκδικητών», υπό τον μυθικό στρατηγό Λουντ, κατεστάλη βίαια από τον βρετανό κυβερνήτη Σ. Πέρσιβαλ. Είχαν λάθος οι Λουδίτες, όπως διακήρυξε το σύνολο της νεωτερικής σκέψης, φιλελεύθερης και αριστερής, διότι τα «μέσα παραγωγής, η τεχνολογία είναι ουδέτερη, η χρήση τους είναι καλή ή κακή»;

Και καλά οι Λουδίτες ήταν «αγράμματοι και τεχνοφοβικοί», η ελίτ των σχεδιαστών του σημερινού τεχνοκόσμου είναι και αυτοί τεχνοφοβικοί, είναι νεολουδίτες; Μπορεί κανείς να κατηγορήσει ως τεχνοφοβικό τον πρώην αντιπρόεδρο του facebook C. Paliharitiya που πρόσφατα δήλωσε: οργανώνουμε τις ζωές μας γύρω από αυτήν τη θεωρούμενη αίσθηση της τελειότητας, επειδή παίρνουμε ως ανταμοιβή αυτά τα πρόσκαιρα σήματα, καρδούλες και likes και το ταυτίζουμε αυτό με κάποια αξία. Αντίθετα στην πραγματικότητα είναι μια εύθραυστη δημοφιλία που είναι βραχυπρόθεσμη και σας αφήνει ακόμα περισσότερο κενούς και άδειους από ότι πριν. Την ίδια στιγμή ο Σ. Πάρκερ, πρώτος

πρόεδρος του facebook δήλωσε ότι «τα likes είναι σαν μια δόση ντοπαμίνης για να ενθαρρύνονται οι χρήστες να ανεβάζουν περισσότερο περιεχόμενο».

Το facebook αποτυπώνει το βασικό αγαθό της φιλελεύθερης κοινωνίας, τον εξατομικευμένο εαυτό, που φαντασιώνεται ότι είναι ελεύθερος μέσω των κοινωνικών δικτύων να κάνει πράξη την προσωπική του αυτοπραγμάτωση. Η εικονικοί φίλοι όμως και τα likes δεν είναι τίποτα άλλο από μια γυμνή ζωή, μια ναρκισσιστική επιβεβαίωση του εγώ, ένας εκπτώχευμένος εαυτός, ο δεσμώτης εαυτός. Ταυτόχρονα, το facebook αποδεικνύει το μύθο ότι η φιλελεύθερη κοινωνία είναι μια κοινωνία ελευθερίας του ατόμου, διότι το άτομο πρόθυμα πουλάει τα προσωπικά του δεδομένα, τον εαυτό του, τον περιορισμό της ελευθερίας του και μάλιστα δωρεάν.

Πώς γίνεται η πρόσβαση στο facebook να είναι δωρεάν και η εταιρεία να αξίζει μισό τρις δολάρια και να έχει διαφημιστικά έσοδα, το 2016, 26 τρις δολάρια;

Οι χρήστες προσφέρουν δωρεάν τις προτιμήσεις τους, τα συναισθήματά τους, τον τρόπο ζωής τους, που ως ψηφιοποιημένη πληροφορία το facebook την πουλάει στους διαφημιστές, στα ΜΜΕ, στις κυβερνήσεις, κλπ. Οι εταιρίες, όπως το facebook, που παράγουν και πωλούν πληροφορία, χρησιμοποιούν μια δωρεάν πρώτη ύλη, τις προσωπικές πληροφορίες των χρηστών, που τις προσφέρουν δωρεάν και βγάζουν κέρδος. **Ο ψηφιοποιημένος μας εαυτός πουλιέται ως εμπόρευμα. Ποιος είπε ότι στον καπιταλισμό μόνο η εργατική δύναμη μετατρέπεται σε εμπόρευμα; Η ζωή έχει γίνει πλέον εμπόρευμα.** Αναζητούνται νεολουδίτες για να καταστρέψουν αυτό το εμπόρευμα. Υπάρχει όμως και μια άλλη αθέατη, σκοτεινή πλευρά του facebook. Λίγοι γνωρίζουν ότι στα ερευνητικά κέντρα, διάσημων πανεπιστημίων, σχεδιάζεται ο ψηφιακός ολοκληρωτικός καπιταλισμός, ο τεχνοκόσμος, με αιχμή του δόρατος την τεχνητή νοημοσύνη.

Η αλματώδης ανάπτυξη της τεχνητής νοημοσύνης οφείλεται στα

δωρεάν δεδομένα που εμείς διαθέτουμε όταν κάνουμε αναζήτηση στο google, αγοράζουμε στο amazon ή σχολιάζουμε στο facebook, στο ότι δηλαδή ψηφιοποιείται στο διαδίκτυο η ανθρώπινη δραστηριότητα δημιουργώντας μια δεξαμενή καταγραφής των ανθρώπινων εμπειριών. Ο ψηφιοποιημένος εαυτός μας στη συνέχεια χρησιμοποιείται ως γνωστικό υπόβαθρο της τεχνητής νοημοσύνης. **Η γνώση που διαθέτουν οι ευφυείς μηχανές είναι η ψηφιοποιημένη ζωή μας.**

Η Εξουσία των Διανοούμενων

Χάρης Ναξάκης

Υπάρχουν 2 (;) δρόμοι για να αναλύσεις τους λόγους αποτυχίας της πρώτης (;) πληβειακής επανάστασης, της Οκτωβριανής. Ο πρώτος, που ακολούθησα κι εγώ στα νιάτα μου, αλλά γρήγορα τον εγκατέλειψα, είναι ότι για όλα φταίνε η σταλινική γραφειοκρατία, η σταλινική αντεπανάσταση, η προσωπολατρία κ.λπ. Ο δρόμος αυτός είναι εύκολος και απλοϊκός.

Για να τεκμηριώσει κάποιος τον σταλινικό ολοκληρωτισμό αρκούν τα στοιχεία που παραθέτει ο Κ. Παπαϊωάννου στη *Γένεση του Ολοκληρωτισμού*: από τους 82 ηγέτες που πέρασαν από την Κεντρική Επιτροπή και τη Γραμματεία από το 1917 έως το 1929, οι 14 καταδικάστηκαν σε θάνατο ή σε μακροχρόνια φυλάκιση, 3 αυτοκτόνησαν, 3 δολοφονήθηκαν και 41 εξαφανίστηκαν χωρίς να αφήσουν ίχνη την περίοδο των εκκαθαρίσεων (1935-38). Όσον αφορά τα μεσαία στελέχη, το 70% των μελών της Κεντρικής Επιτροπής, το 60% των αντιπροσώπων του κόμματος στο 17ο συνέδριο, εξαφανίστηκαν στα στρατόπεδα συγκέντρωσης.

Ο δεύτερος δρόμος ερμηνείας της αποτυχίας της Οκτωβριανής Επανάστασης, τον οποίο επίσης ακολούθησα στα νιάτα μου, αλλά επίσης εγκατέλειψα, είναι η άποψη ότι πριν από τη σταλινική

αντεπανάσταση και μέχρι τον θάνατο του Λένιν είχαμε ένα αυθεντικό σοσιαλιστικό καθεστώς ή η αντίληψη ότι και ο λενινισμός ήταν μια μορφή ιακωβίνικης αυταρχικής εξουσίας, αλλά η θεωρία, ο Μαρξ, είχε δίκιο. Φταίνε οι μαρξιστές, οι επίγονοι, η εφαρμογή της θεωρίας, όχι ο Μαρξ.

Είναι όμως γνωστό ότι ο Λένιν υποστήριζε την εξουσιαστική αντίληψη πως η σοσιαλιστική ιδεολογία εισάγεται από τους διανοούμενους στην εργατική τάξη, μέσω του κόμματος-μεσσία, γιατί οι πληβείοι είναι ανίκανοι να παραγάγουν αυθόρμητα το σοσιαλιστικό πρόταγμα.

Είναι όμως λιγότερο γνωστό ότι την ιακωβίνικη αυτή αντίληψη ο Λένιν την κληρονόμησε από τον Μαρξ που στα *Grundrisse* λέει «**ο ρόλος μας είναι να δώσουμε στην ανθρωπότητα τη συνείδηση ότι πρέπει να απελευθερωθεί από την καταπίεση. Είτε το θέλει είτε δεν το θέλει**».

Την εξουσιαστική αυτή αντίληψη εκσυγχρόνισαν ο Γκράμσι και ο δικός μας ο Πουλαντζάς, εισάγοντας την έννοια του **οργανικού διανοούμενου**, που είναι ο ειδικός που θα εκφράσει τη συλλογική συνείδηση των από κάτω. Πόσο δίκιο είχε τελικά ο Μπακούνιν που θεωρούσε ότι οι απόψεις του Μαρξ «οδηγούν σ' ένα νέο κρατικό σύστημα, που υποτίθεται ότι βασίζεται στην κυριαρχία της λαϊκής βούλησης, αλλά στην ουσία η λαϊκή κυριαρχία θα έχει υποταχθεί στη διανοητική μειοψηφία».

Πώς λοιπόν μια πληβειακή επανάσταση, όπως η Οκτωβριανή, μετατράπηκε σε καταπιεστική εξουσία; Για να απαντήσουμε στο ερώτημα της καταγωγής της ιεραρχίας, της εξουσίας και της εκμετάλλευσης, χρειαζόμαστε ένα ερμηνευτικό εργαλείο και το μόνο ακατάλληλο είναι η μαρξιστική θεωρία.

Ο μαρξισμός θεμελίωσε ένα ανθρωπολογικά μονοδιάστατο ον, τον *homo faber* (άνθρωπος κατασκευαστής). Η ανθρώπινη ουσία ταυτίζεται με την παραγωγική δύναμη του ανθρώπου, την εργασία, οι παραγωγικές δυνάμεις αναγορεύονται σε δημιουργό της πραγματικότητας. Ο κατά Μαρξ άνθρωπος είναι ένας *homo*

economicus, η ουσία του είναι η παραγωγική του φύση, οι ουσιώδεις δυνάμεις του είναι οι παραγωγικές του δυνάμεις.

Για τον λόγο αυτό κάθε μορφή εξω-οικονομικής ζωής, όπως εύστοχα παρατηρεί ο Παπαϊωάννου στο βιβλίο του «Μαρξ και μαρξισμός», δεν έχει πραγματική βάση, γεγονός που οδηγεί τον Μαρξ να θεωρεί ότι «δεν υπάρχει ιστορία της πολιτικής, του δικαίου, της τέχνης, της θρησκείας». Πώς να ερμηνεύσουμε με βάση το μαρξιστικό σχήμα την εμφάνιση μιας καταπιεστικής εξουσίας μετά την Οκτωβριανή Επανάσταση, αφού στην εξουσία βρίσκεται ένα εργατικό κόμμα -και διά μέσου αυτού οι καταπιεσμένοι- και ταυτόχρονα δεν υπάρχει ατομική ιδιοκτησία στα μέσα παραγωγής; Απλώς δεν μπορούμε. Γι' αυτό ο Τρότσκι έλεγε ότι έχουμε εργατική εξουσία, ολίγον γραφειοκρατικοποιημένη, για το ΚΚΕ μια αυθεντική εργατική εξουσία, και για την εξωκοινοβουλευτική Αριστερά όλα ήταν τέλεια μέχρι τον Λένιν.

Γιατί όμως δεν μπορούμε; Διότι κάθε καταπιεστική εξουσία για τον μαρξισμό απορρέει από τον καταμερισμό της εργασίας, από τη σφαίρα της παραγωγής, από την κατοχή των παραγωγικών δυνάμεων, δηλαδή από την οικονομική εξουσία. Πρόκειται για ένα τεράστιο ψέμα.

Δεν είναι η οικονομική εξουσία το αποκλειστικό εργαλείο που προσφέρει στους ανθρώπους τη δυνατότητα να διευθύνουν άλλους. Η Αίγυπτος των Φαραώ είναι ως παράδειγμα, σύμφωνα με τον Παπαϊωάννου, αρκετό για να καταρρίψει αυτόν τον μύθο.

Η εξουσία στην Αίγυπτο δεν ασκείται από ιδιοκτήτριες τάξεις, δεν υπάρχουν μεγαλογαιοκτήμονες, δεν υπάρχει ατομική ιδιοκτησία, αλλά μόνο κρατική, την οποία διευθύνει μια τάξη που ο Μαρξ αρνείται να αναγνωρίσει: η γραφειοκρατία και το ιερατείο. Η μετατροπή επίσης του κλήρου κατά τον Μεσαίωνα σε μια νέα άρχουσα τάξη δεν προέρχεται φυσικά από τον ρόλο του στην παραγωγή, αλλά από την πνευματική του εξουσία. Η εξουσία στο Βυζάντιο προήλθε από τα πάνω, από τις εξω-οικονομικές

δυνάμεις του κράτους, της γραφειοκρατίας και της εκκλησίας και όχι από τις καθαυτό τάξεις.

Εκτός λοιπόν από την οικονομική εξουσία, τη μόνη που αναγνωρίζει ο μαρξισμός, η διαίρεση της κοινωνίας σε ανώτερες και κατώτερες τάξεις μπορεί να προέλθει και από άλλες εξουσίες, όπως η ιδεολογική εξουσία (θρησκευτική, διανοούμενοι), η στρατιωτική εξουσία ή η πολιτική εξουσία (γραφειοκρατία, μάνατζερ κ.λπ.), εξουσίες που έχουν αυτόνομα χαρακτηριστικά από την οικονομική εξουσία. Η πασιφανής αυτή πραγματικότητα, ότι δηλαδή δεν είναι μόνο η οικονομική εξουσία το εργαλείο μέσω του οποίου κάποιοι διευθύνουν και εξουσιάζουν άλλους, ισχύει και στην περίπτωση της Σοβιετικής Ένωσης.

Ποια είναι αυτή η νέα άρχουσα τάξη που ασκεί την εξουσία; Είναι η κρατική γραφειοκρατία, που σταδιακά θα αναπτύξει έναν κρατικό καπιταλισμό. Από ποιους αποτελείται αυτή η νέα άρχουσα τάξη; Η κρατική γραφειοκρατία αποτελείται από: την επαναστατική πρωτοπορία, τα ανώτερα και μεσαία στελέχη του κόμματος, τους διανοούμενους, τα ανώτερα διευθυντικά στελέχη του κράτους, την κομματική αριστοκρατία που διηύθυνε τα κολχόζ και τέλος διάφορους φορείς γνώσης (μηχανικοί, μάνατζερ κ.λπ.).

Από τους κόλπους της γραφειοκρατίας αυτής προήλθαν και οι σημερινοί ολιγάρχες.

* Καθηγητής Πολιτικής Οικονομίας στο ΤΕΙ Ηπείρου, συγγραφέας

efsyn.gr

Η Καταγωγή της Ιεραρχίας και των Ταξικών Κοινωνιών

Χάρης Ναξάκης

Καθηγητής πολιτικής οικονομίας στο ΤΕΙ Ηπείρου, συγγραφέας
charisnax@yahoo.gr

Στην *Οικολογία της Ελευθερίας* (εκδόσεις Αντιγόνη, 2016), το σημαντικότερο έργο του μεγάλου Αμερικανού στοχαστή Μάρει Μπούκτσιν, ο οποίος συνέβαλε τα μέγιστα στη θεμελίωση της κοινωνικής και πολιτικής οικολογίας, ο συγγραφέας επιδιώκει να ερμηνεύσει την ανάδυση της ιεραρχίας που αποτελεί δομικό χαρακτηριστικό των ανθρώπινων κοινωνιών και να σκιαγραφήσει τις προϋποθέσεις διάλυσης της. Για τον Μπούκτσιν η τάση του ανθρώπου να κυριαρχεί πάνω στη φύση είναι επακόλουθο της τάσης του να κυριαρχεί πάνω στον άνθρωπο. Το μεγάλο μυστήριο όμως είναι το ποιες είναι οι ρίζες αυτής της τάσης.

Για την μαρξιστική αφήγηση η εξουσία, η ατομική ιδιοκτησία και εν τέλει οι τάξεις και το κράτος δημιουργήθηκαν «αναγκαστικά και ανεξάρτητα από την ανθρώπινη θέληση» ως αποτέλεσμα του «νόμου του καταμερισμού της εργασίας» (Έγκελς – Αντι-Ντίρινγκ) σε διευθυντική και εκτελεστική, γεγονός που οδήγησε στη μονοπώληση της εξουσίας από μια ομάδα που είχε τη διεύθυνση της εργασίας. Οι αντικειμενικές λοιπόν αναγκαιότητες της οργάνωσης της παραγωγής καθόρισαν την ταξική δομή της κοινωνίας. Κάθε εξουσία για τον μαρξισμό απορρέει από τον καταμερισμό της εργασίας, που οδήγησε στην αντιπαράθεση ανάμεσα στα διευθυντικά και εκτελεστικά καθήκοντα, γι' αυτό κάθε εξουσία, η δημιουργία της ιεραρχίας και των διευθυντικών τάξεων απορρέουν από τη σφαίρα της παραγωγής, από την οικονομική εξουσία.

Στη γερμανική ιδεολογία ο Μαρξ καθιστά σαφή την παραπάνω ερμηνεία: «με τον καταμερισμό της εργασίας είναι ταυτόχρονα δεδομένη και η ποσοτική και η ποιοτική άνιση διανομή της

εργασίας και των προϊόντων της, άρα και της ιδιοκτησίας». Είναι όμως έτσι τα πράγματα; Οι ταξικές κοινωνίες αναδύθηκαν επειδή στη νεολιθική περίοδο η εμφάνιση του καταμερισμού της εργασίας και των εξελιγμένων εργαλείων επέτρεψε να κυριαρχήσει ο άνθρωπος πάνω στη φύση, παράγοντας έτσι πλεονάσματα αγαθών, γεγονός που επέτρεψε να εμφανιστεί η εκμετάλλευση ως σφετερισμός των πλεονασμάτων αυτών από τις κοινωνικές ομάδες που διαδραμάτιζαν διευθυντικό ρόλο στην παραγωγή των αγαθών;

Αν όμως ο καταμερισμός της εργασίας και η παραγωγή πλεονασμάτων, ανεξάρτητα από την ανθρώπινη θέληση, ως σιδερένιος νόμος οδηγεί αντικειμενικά στην εκμετάλλευση, στην ανισοκατανομή του πλούτου και την εξουσία, τότε πως ξέφυγαν από τον ιστορικό αυτό νόμο οι φυλές των τροφосуλλεκτών – κυνηγών της βορειοδυτικής ακτής της Αμερικής που για αιώνες στις τελετές Πότλατς που διοργάνωναν κατέστρεφαν τα πλεονάσματα, αποσυσώρευαν δηλαδή τον πλούτο; Και πως θα ερμηνεύσουμε ότι σχεδόν όλες οι τροφосуλλεκτικές κοινωνίες εφάρμοζαν το εξισωτικό μοίρασμα της τροφής σε όλα τα μέλη της φυλής, με βάση την αρχή του αμείωτου ελάχιστου που σημαίνει ότι σε όλα τα μέλη της κοινότητας προσφέρεται ένα ελάχιστο επίπεδο διαβίωσης ανεξάρτητα από την προσφορά του καθενός στην παραγωγή του;

Για τον Μάρειϊ Μπούκτσιν, και όχι μόνο, υπάρχει ένας άλλος δρόμος για την εξήγηση της καταγωγής των ταξικών κοινωνιών, πέρα από αυτόν της ανάπτυξης των παραγωγικών δυνάμεων και της τεχνικής. Η ανάδυση της ιεραρχίας και της εκμετάλλευσης είναι αποτέλεσμα της κυριαρχίας του ανθρώπου πάνω στον άνθρωπο, δηλαδή η συνείδηση αντί της εργασίας, η κουλτούρα αντί της τεχνικής, οι ιεραρχίες αντί των τάξεων είναι οι λόγοι που οδήγησαν στην ιδέα της κυριαρχίας στη φύση και στην παραγωγή πλεονασμάτων.

Έτσι η μήτρα της καταγωγής των ταξικών κοινωνιών και της εξουσίας δεν είναι αποτέλεσμα της εμφάνισης του καταμερισμού της εργασίας και των οικονομικών τάξεων, αλλά σε μια αρχική τους μορφή, στη νεολιθική περίοδο, είναι το αποτέλεσμα των

προνομίων που απέσπασαν για τον εαυτό τους οι άντρες (πατριαρχία), οι ηλικιωμένοι (γεροντοκρατία-συμβούλιο σοφών στις φυλές), η συντεχνία των σαμάνων (ιερείς-μάγοι), αλλά και οι φύλαρχοι-πολεμιστές. **Τα προνόμια αυτά ήταν το κύρος, η κοινωνική αναγνώριση και δευτερευόντως το κέρδος.** Πρόκειται δηλαδή για ιεραρχίες που βασίζονταν στην ηλικία (νέοι-γέροντες), στο φύλο (άντρας- γυναίκα), στη θρησκευτική ανάγκη (σαμάνοι), στην πολεμική τέχνη (ομάδες πολεμιστών), στις φιλαρχίες, και οι ιεραρχίες αυτές δημιούργησαν σχέσεις εξουσίας, κυριαρχίας (εντολής) και υποταγής.

Παρότι όμως η αφήγηση του Μπούκτσιν είναι πιο κοντά στην πραγματικότητα από τον οικονομικό ντετερμινισμό του μαρξισμού το ερώτημα παραμένει, χωρίς να δίνεται μια επαρκής εξήγηση. Ποια είναι η ρίζα της επιθυμίας ισχύος, της βούλησης για δύναμη και κυριαρχία και των προνομίων που αυτή συνεπάγεται, που χαρακτηρίζει το ανθρώπινο ον;

Η ανάδυση του homo sapiens έφερε στο προσκήνιο ένα ον που δεν χαρακτηρίζεται από την ομοιογένεια αλλά από την ετερότητα, τη διάσταση δηλαδή του εαυτού και του άλλου. Η συνείδηση του όντος αυτού είναι ατομική, το άτομο πάντα βιώνει τον εαυτό του ως πρώτο πρόσωπο, ως υποκείμενο. Ταυτόχρονα βέβαια ο άλλος κατοικεί μέσα στο εγώ γιατί ανήκουμε σ' ένα εμείς (οικογένεια, φίλοι, κοινότητα, κλπ). Το εγώ και η ανάγκη του άλλου είναι ιδρυτικά στοιχεία της ανθρώπινης ταυτότητας. Η ετερογένεια της ζωής διακρίνει τον άνθρωπο από άλλα είδη του ζωικού βασιλείου και τον προφυλάσσει από μια απονεκρωτική ομοιογένεια, αλλά ταυτόχρονα ανοίγει το κουτί της Πανδώρας για να ξεπηδήσει η βούληση για ισχύ και κυριαρχία του εγώ στον άλλον. Αυτή είναι η τραγωδία της ανθρώπινης ύπαρξης.

Το να είναι κανείς υποκείμενο αποτελεί το αποκορύφωμα του εγωισμού και του αλτρουισμού. Η εξατομικευμένη συνείδηση μας μπορεί να οδηγήσει στον εγωισμό και την επιθυμία ισχύος όταν κυριαρχεί το εγώ, ο ατομοκεντρισμός, αλλά και στον αλτρουισμό εφόσον είμαστε ικανοί να αφιερώσουμε το πρώτο πρόσωπο μας σε ένα εμείς και σε ένα εσύ. Γι' αυτό η πιο ριζοσπαστική ουτοπία

είναι η δημιουργία εκείνων των θεσμών, μέσω της αυτοθέσμησης, που θα περιορίζουν στην πράξη την ύβρη της βούλησης για ισχύ και κυριαρχία του εγώ στον άλλο, της κυριαρχίας του ανθρώπου στον άνθρωπο. Το ζήτημα δεν είναι μόνο η κατάργηση της οικονομικής εκμετάλλευσης ανθρώπου από άνθρωπο αλλά και η κατάργηση ή έστω ο περιορισμός της ιεραρχίας και της κυριαρχίας.

Προγραμματισμένη Βραχυβιότητα: Το Πραγματικό Πρόσωπο της Εταιρικής Κοινωνικής Ευθύνης

Χάρης Ναξάκης

Καθηγητής Πολιτικής Οικονομίας στο ΤΕΙ Ηπείρου, συγγραφέας
charisnax@yahoo.gr

«Ένα προϊόν που αρνείται να πεθάνει είναι καταστροφή για την επιχειρηματική τάξη.»

Στο θαυμάσιο ντοκυμαντέρ *Οι Πυραμίδες της Σπατάλης*, τρία παραδείγματα προγραμματισμένου θανάτου των προϊόντων προκαλούν εντύπωση. Ο εκτυπωτής του Μάρκου, ο λαμπτήρας του Λάιβερμορ και οι γυναικείες κάλτσες.

Ο Μάρκος από τη Βαρκελώνη, που δεν έχει πολύ καιρό από τότε που αγόρασε τον εκτυπωτή του και αυτός χάλασε, απευθυνόμενος στο κατάστημα από τον οποίο τον αγόρασε παίρνει την απάντηση ότι δεν υπάρχουν ανταλλακτικά, η δε επιδιόρθωση του θα κοστίσει 120 ευρώ, όταν ένας καινούριος κάνει μόλις 39 ευρώ. Ο Μάρκος ξεφυλλίζοντας το εγχειρίδιο του εκτυπωτή παρατηρεί

έκπληκτος ότι η διάρκεια ζωής του είναι για 18.000 αντίτυπα, μόλις 5 χρόνια, ενώ στη συνέχεια αποσυναρμολογώντας τον διαπιστώνει ότι διαθέτει ένα τσιπάκι που μετρά τον αριθμό των σελίδων το οποίο δίνει εντολή για μπλοκάρισμα του εκτυπωτή όταν αυτές υπερβούν τις 18.000.

Στην οροφή ενός πυροσβεστικού σταθμού, στο Λάιβερμορ της Καλιφόρνιας των ΗΠΑ, ανάβει μια λάμπα συνεχώς από το 1901 μέχρι σήμερα. Γιατί αυτή η λάμπα δεν παράχθηκε ποτέ μαζικά; Το καρτέλ των εταιρειών παραγωγής λαμπτήρων, θορυβημένο από την παρουσία της ενοχλητικής λάμπας, σε μυστική συνάντηση του στη Γενεύη το 1924 αποφάσισε ότι ο λαμπτήρας αυτός ήταν ένα επιστημονικό ατύχημα και γι' αυτό καθόρισε και επέβαλλε στις εταιρείες παραγωγής λαμπτήρων ότι η μέση διάρκεια τους δεν πρέπει να ξεπερνά τις 1.000 ώρες.

Οι επιστήμονες της χημικής βιομηχανίας Dupont ανακαλύπτουν στο εργαστήριο μια άφθαρτη κλωστή, μια συνθετική ίνα νάιλον και με αυτή κατασκευάζουν ένα νάιλον καλσόν με μεγάλη διάρκεια ζωής. Η καινοτομία αυτή ποτέ δεν θα πάρει τον δρόμο της μαζικής παραγωγής ανθεκτικών καλσών. Η διοίκηση της εταιρείας έδωσε την εντολή της απόκρυψής της και της αντικατάστασής της με μια συνθετική ίνα λιγότερο ανθεκτική, με προγραμματισμένη την ημερομηνία θανάτου της.

Στον αντίποδα των παραπάνω παραδειγμάτων οι επιχειρηματικές ελίτ επενδύουν σήμερα τεράστια ποσά για να φιλοτεχνήσουν μια ανθρωποκεντρική προσέγγιση της αποστολής των επιχειρηματικών τους ενεργειών. **Η επιχείρηση εξανθρωπισμού της απληστίας των αγορών ονομάζεται εταιρική κοινωνική ευθύνη.** Δύσκολο το έργο τους όταν στην ύστερη νεωτερικότητα, στην εποχή της απληστίας και του άκρατου ατομικισμού, οι 62 πλουσιότεροι του πλανήτη κατέχουν περισσότερο πλούτο από το φτωχότερο 3,6 δις κατοίκων της γης και το πλουσιότερο 1% του παγκόσμιου πληθυσμού έχει περισσότερο πλούτο από το 99%. Το πέπλο συκής της επιχειρηματικότητας, η εταιρική κοινωνική ευθύνη, ορίζεται ως το σύνολο των δραστηριοτήτων μιας επιχείρησης που έχουν ως κίνητρο όχι μόνο την μεγιστοποίηση των κερδών αλλά και την

μεγιστοποίηση των ωφελειών των εργαζομένων, των καταναλωτών, των προμηθευτών, των τοπικών κοινωνιών, του περιβάλλοντος, κλπ.

Πίσω όμως από τη στρατηγική του μάρκετινγκ για τον εξανθρωπισμό των κερδών βρίσκεται ο πυρήνας κάθε επιχειρηματικής στρατηγικής που σέβεται τον εαυτό της και αντιστοιχεί στο πραγματικό κίνητρο του φιλελεύθερου ατόμου, το προσωπικό συμφέρον, που προϋποθέτει τη μεγιστοποίηση των κερδών. Η στρατηγική η οποία υπηρετεί καλύτερα τον στόχο αυτό είναι η **αέναη δημιουργία νέων αναγκών** και η δημιουργία της αίσθησης του ανικανοποίητου των αναγκών, αλλά και η δημιουργική καταστροφή τους, η προγραμματισμένη δηλαδή απαξίωση των προϊόντων που αντιστοιχούν στις νέες ανάγκες. **Η προγραμματισμένη βραχυβιότητα, ο προγραμματισμένος θάνατος των προϊόντων, είναι η σχεδιασμένη συντόμευση του κύκλου ζωής τους, από την εισαγωγή τους στην αγορά μέχρι το θάνατο τους.** Η συντόμευση της ημερομηνίας λήξης των προϊόντων (βλ. Γ. Κολέμπας, Γ. Μπίλλας, *Ο ανθρωπολογικός τύπος της αποανάπτυξης – τοπικοποίησης*, Εκδόσεις των Συναδέλφων), η αύξηση του ποσοστού θανάτου τους, είναι η συνταγή για να αυξηθεί η ζήτηση των προϊόντων, ζήτηση που ενισχύεται από τα δάνεια του χρηματοπιστωτικού συστήματος με στόχο την ανάπτυξη της οικονομίας.

Στο τέλος ονομάζουμε πρόοδο το να δανειζόμαστε χρήματα για να αγοράζουμε προϊόντα που είναι προγραμματισμένα να χαλάσουν και ως μέτρο της πρόόδου ορίζουμε τον αριθμό των απορριμμάτων, των πρόωρων θανάτων, των τεχνολογικά ξεπερασμένων που πετάμε στους κάδους απορριμμάτων. Θα μπορούσαμε στην εποχή του καταναλωτικού ηδονισμού να ορίσουμε ότι ο μοντέρνος καταναλωτής καθορίζεται από τον όγκο των εβδομαδιαίων του απορριμμάτων ή ότι ανάπτυξη, ακαθάριστο εγχώριο προϊόν, είναι η αξία των απορριμμάτων που παράγει μια χώρα σε ένα έτος.

Εν τέλει ανάπτυξη δεν υπάρχει χωρίς βραχυβιότητα και πολιτισμός χωρίς απορρίμματα. Οι άνθρωποι ως απορρίμματα είναι το ανώτερο στάδιο της πρόόδου. Επειδή δε η προγραμματισμένη

βραχυβιότητα δεν είναι εξαίρεση αλλά κανόνας, γι' αυτό και στην πολιτισμένη δύση το ανθρωπολογικό υπόδειγμα είναι ο καταναλωτής ηδονοβλεψίας, που καταναλώνει για να υπάρχει, που υπάρχει για να απελευθερώνει όλες τις επιθυμίες του και να τις καλύπτει με θνησιγενή αντικείμενα. Για το αυτοαναφορικό άτομο που δεν έχει υποχρεώσεις άλλα μόνο δικαιώματα, με υπέρτατο το δικαίωμα να κάνει πράξη τις ατομικές επιθυμίες του, ο μόνος τρόπος για να αποκρύπτει από τον εαυτό του την επίγνωση της θνητότητας του είναι να μετατρέπει σε θνησιγενή, σε σκουπίδια, ό,τι κατασκευάζει νομίζοντας ότι έτσι αναστέλλει τη δικιά του προγραμματισμένη βραχυβιότητα.

Με τον Μαρξ ή πέρα από τον Μαρξ;

Χάρης Ναξάκης

Καθηγητής Πολιτικής Οικονομίας στο ΤΕΙ Ηπείρου, συγγραφέας
charisnax@yahoo.gr

Ο Terry Eagleton, ένας πνευματώδης στοχαστής, μέσω 10 ερωτοαπαντήσεων, που αφορούν τις κριτικές που έχουν διαχρονικά ασκηθεί στη σκέψη του Μαρξ, επιχειρεί να δείξει ότι ο μαρξισμός όχι μόνο δεν είναι νεκρός αλλά συνεχίζει να αποτελεί το πιο αποτελεσματικό εργαλείο για να οραματιστούμε ένα ανθρωπινότερο μέλλον. Το συμπέρασμά του είναι ότι όλοι όσοι επιδιώκουμε ένα δικαιότερο κόσμο αναπόφευκτα είμαστε μαρξιστές. Για τον Eagleton τα γνωστικά θεμέλια της μαρξιστικής θεωρίας, όχι των επιγόνων της, των μαρξιστών, είναι απολύτως επαρκή και δεν υπάρχει καμία ανάγκη να επανιδρύσουμε τον μαρξισμό ή να αναζητήσουμε μετα-μαρξιστικές απαντήσεις στα σύγχρονα προβλήματα. Πρόκειται για την γνωστή αντίληψη που θεωρεί ότι οι επίγονοι και τα εγχειρήματα

εφαρμογής της θεωρίας στην πράξη στρέβλωσαν τη μαρξιστική θεωρία. Ποτέ δεν πίστεψα, ακόμα και στην μαρξιστική μου νεότητα, το δογματικό αυτό επιχείρημα.

Ο Μαρξ είναι ένας ριζοσπάστης διανοητής του διαφωτιστικού τόξου, που μας πρόσφερε μια ριζική κοινωνιολογική κριτική της νεωτερικότητας, του βιομηχανικού καπιταλισμού, τα γνωστικά θεμέλια της οποίας δεν επαρκούν για να ερμηνεύσουν τη νέα φάση της νεωτερικότητας. Ο Μαρξ είναι ένας κλασικός, που η σκέψη του είναι γόνιμη και αναγκαία, αλλά δεν μας είναι περισσότερο ή λιγότερο χρήσιμη απ' ό,τι μας είναι η σκέψη του Αριστοτέλη, του Επίκουρου και του Ηράκλειτου, του Σπινόζα, του Χέγκελ, του Ρουσσώ και του Φρόυντ, της Άρεντ, του Καστοριάδη και του Παπαϊωάννου. Ο Μαρξ ως κλασικός είναι ξεπερασμένος αξεπέραστος.

Θα καταπιαστώ ακροθιγώς, σ' αυτή τη σύντομη βιβλιοκριτική, με έναν από τους διαφωτιστικούς μύθους που γοήτευσαν τον Μαρξ και ατυχώς υπερασπίζει ο Eagleton. Ο Μαρξ, σε αντιπαράθεση με τον μονοδιάστατο άνθρωπο του φιλελευθερισμού, τον ορθολογικό ατομιστή, που ασκεί ελεύθερα με ρυθμιστή την αγορά την εγωιστική του φύση, θεμελίωσε επίσης ένα ανθρωπολογικά μονοδιάστατο ον, τον **homo faber** (άνθρωπος κατασκευαστής). Πρόκειται για μια μονοφυσική αντίληψη για την ανθρώπινη ταυτότητα, στο βαθμό που της αναγνωρίζει ως κύρια την ιδιότητα του κατασκευαστή (παραγωγού) των μέσων της ύπαρξης της. Η ανθρώπινη ουσία ταυτίζεται με την παραγωγική δύναμη του ανθρώπου, με την εργασία και τον αγώνα ενάντια στη φύση, με την οντολογία των παραγωγικών δυνάμεων και της τεχνικής.

Έτσι συγκροτεί, όπως παρατηρεί ο Κ. Παπαϊωάννου, ένα κοινωνιολογικό μονισμό, ο οποίος αναγορεύει τις παραγωγικές δυνάμεις ως δημιουργό της πραγματικότητας, σε αντίθεση με τη χεγκελιανή διαλεκτική που θεωρούσε την ιδέα ως δημιουργό της πραγματικότητας. Για τον Μαρξ (βλ. γερμανική ιδεολογία), «αυτό που είναι οι άνθρωποι συμπίπτει με τα προϊόντα που παράγουν και με τον τρόπο που τα παράγουν», γι' αυτό «η φύση που παράγεται από τη βιομηχανία είναι γνήσια ανθρωπολογική φύση»

και «κάθε αυθεντικά ανθρώπινη δραστηριότητα υπήρξε ίσαμε τώρα εργασία, άρα βιομηχανία». Έτσι, «αν η βιομηχανία νοηθεί ως η εξωτερίκευση των ουσιωδών δυνάμεων του ανθρώπου, μπορούμε να κατανοήσουμε τόσο τη φυσική ουσία του ανθρώπου όσο και την ανθρώπινη ουσία της φύσης».

Ιδού λοιπόν ο κατά Μαρξ άνθρωπος. Η ουσία του είναι η παραγωγική του φύση, είναι ένας homo economicus, ένας προμηθεϊκός παραγωγός, κατασκευαστής εργαλείων και προϊόντων. Ο κοινωνιολογικός μονισμός του αναγνωρίζει μόνο τον οικονομικό ντετερμινισμό, περιορίζει τις ουσιώδεις δυνάμεις του ανθρώπου αποκλειστικά στις παραγωγικές του δυνάμεις που συνιστούν την πραγματική ανθρώπινη ιστορία. Οτιδήποτε άλλο εμφανίζεται ως ανθρώπινη ιστορία είναι μια ψευδαίσθηση, κάθε μορφή εξω-οικονομικής ζωής δεν έχει πραγματική βάση, γι' αυτό για τον Μαρξ «δεν υπάρχει ιστορία της πολιτικής, του δικαίου, της επιστήμης, της τέχνης, της θρησκείας, κλπ».

Η οντολογία όμως των παραγωγικών δυνάμεων μετατρέπει τον άνθρωπο σε άθυρμα του οικονομικού ντετερμινισμού και καθιστά τον Μαρξ έναν από του κήρυκες του καπιταλιστικού φαντασιακού, σύμφωνα με το οποίο τα πάντα εξαρτώνται από την απεριόριστη ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων. Να γιατί η Αριστερά, σχεδόν σε όλες τις εκδοχές της νιώθει μια ακαταμάχητη έλξη από τον οικονομισμό, την παραγωγικότητα, τον καταναλωτισμό, την τεχνολογική πρόοδο, την ανάπτυξη σε όλες της μεταμφιέσεις της (βιώσιμη ανάπτυξη, λαϊκή ανάπτυξη, κλπ). Η κεντρική ιδέα της Αριστεράς είναι ότι θα έρθει σύντομα η στιγμή που η ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων, που είναι για τον Μαρξ η γνήσια ανθρωπολογική φύση, δεν θα μπορεί να συγκρατηθεί μέσα στα όρια του καπιταλισμού και έτσι θα δημιουργηθεί η υλική βάση για το σοσιαλισμό.

Η Αριστερά ταυτίζεται πλήρως με τον φιλελευθερισμό ως προς την πρωτοκαθεδρία της οικονομίας, τον μονοδιάστατο ορισμό του ανθρώπου ως homo economicus και διαφοροποιείται μόνο ως προς την ανάγκη της ίσης κατανομής των αγαθών που παράγει η απεριόριστη ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων. Ο Διαφωτισμός

και οι συνιστώσες του δημιούργησαν τον πιο τυραννικό θεό, την οικονομία, την πίστη στην αέναη ανάπτυξη, στην παράλογη δηλαδή ιδέα ότι προορισμός μας είναι να παράγουμε περισσότερα και να καταναλώνουμε περισσότερα. Αν όμως η ανάπτυξη είναι η νέα θρησκεία τότε χρειαζόμαστε οικονομικά άθεους, που να οργανώσουν την επιβράδυνση της οικονομίας, την αποανάπτυξη, και μέσω αυτής μια αξιοβίωτη ζωή που θα περιορίζει τις ανάγκες (επιθυμίες), τα εμπορεύματα, την ταύτιση της ευτυχίας με την απεριόριστη κατανάλωση.

Άθεοι Θεοσεβούμενοι

Χάρης Ναξάκης

Καθηγητής οικονομικών στο ΤΕΙ Ηπείρου, συγγραφέας

charisnax@yahoo.gr

«Ο θεός είναι νεκρός... παραμένει νεκρός... τον έχουμε σκοτώσει. Πώς θα παρηγορηθούμε, οι δολοφόνοι όλων των δολοφόνων; Ό,τι ήταν ιερότερο και τρανότερο στον κόσμο πέθανε ματωμένο από τα μαχαίρια μας. Ποιος θα σκουπίσει αυτό το αίμα από πάνω μας... Δεν είναι το μεγαλείο αυτής της πράξης πολύ μεγάλο για μας; Δεν πρέπει εμείς οι ίδιοι να γίνουμε θεοί, ώστε να φανούμε αντάξιοι;»

Φ.Νίτσε

Η τρέχουσα συζήτηση στην Ελλάδα για το θρησκευτικό φαινόμενο συνήθως εξαντλείται στις εγκόσμιες εκφάνσεις του: διαχωρισμός εκκλησίας-κράτους, φορολόγηση εκκλησιαστικής περιουσίας, σχέσεις εκκλησιαστικής ιεραρχίας με τις ελίτ του πλούτου, τα προνόμια της ιεραρχίας αυτής, η πρόσφατη διαμάχη για τη διδασκαλία των θρησκευτικών, η αντίληψη ότι η εκκλησία είναι βασικός πυλώνας του ελληνικού έθνους-κράτους, το εύλογο ερώτημα γιατί υπάρχουν 10.000 δημόσιοι υπάλληλοι κληρικοί ενώ

οι δημόσιοι γιατροί είναι 8.000, η συνθηκολόγηση μέρους των εκπροσώπων της εκκλησιαστικής ιεραρχίας με κατακτητές (βλέπε την επιστολή των πατέρων του Άγιου Όρους που καλωσόριζαν τον Χίτλερ στην Ελλάδα), κ.λ.π.. Πέρα όμως από τα παραπάνω σημαντικά ζητήματα που τίθενται από την εκκοσμίκευση της θρησκείας, ένα ερώτημα παραμένει αναπάντητο. Γιατί, ενώ έχουν περάσει τρεις αιώνες από τότε που οι διαφωτιστές εξήγγειλαν το εγκόσμιο σχέδιο για το θάνατο του θεού, δεν πέθανε ακόμα; Ίσως αν άκουγαν τον Πλάτωνα -«η θρησκεία είναι ένα θεραπευτικό ψεύδος»-, θα αντιλαμβάνονταν τη συνθετότητα της θρησκευτικής ανάγκης.

Το βιβλίο του Κ. Λάμπου, «θεός και Κεφάλαιο» (εκδ. Κουκκίδα), δεν μας φωτίζει καθόλου γι' αυτό, είναι άλλη μία αναγγελία θανάτου χωρίς να υπάρχει το πτώμα. Η εξήγηση για τον Κ. Λάμπο, που είναι προσφιλής στους διαφωτιστικούς κύκλους αριστερής, αναρχικής και φιλελεύθερης απόχρωσης, γιατί ο θεός είναι επτάψυχος, είναι απλή και χιλιοειπωμένη. Ο μύθος του παντοδύναμου θεού στηρίζεται στην άγνοια και στη βία της εξουσίας. Το επιχείρημα της άγνοιας είναι ιστορικά αίολο. Στην μακραίωνη πορεία των 70.000 χρόνων του homo sapiens, οι τελευταίοι τρεις αιώνες όχι μόνο δεν χαρακτηρίζονται από άγνοια, αλλά από μία τεράστια πλημμυρίδα γνώσεων και προόδων της επιστήμης και της τεχνολογίας. Γιατί αυτές δεν στάθηκαν ικανές να ξεριζώσουν την μυθοπλασία του θεού; Οι ίδιοι που επικαλούνται το επιχείρημα της άγνοιας θεωρούν ότι οι προεγγράμματες τροφουσυλλεκτικές-κυνηγετικές κοινωνίες, στις απαρχές της ανθρωπότητας, χαρακτηρίζονταν από εξισωτικές δομές και αντι-ιεραρχικές σχέσεις (ο πρωτόγονος κομμουνισμός του Μαρξ, ο ευγενής άγριος του Ρουσό). Αν όμως οι θρησκείες επιβλήθηκαν με τη βία των εκμεταλλευτικών εξουσιών για να λειτουργήσουν ως ιδεολογίες υποταγής, γιατί οι άνθρωποι των εξισωτικών και ακρατικών κοινωνιών πίστευαν στα πνεύματα;

Η αποδεικτική δύναμη του λόγου δεν μπορεί να αποκαλύψει χρησιμοποιώντας κοινά αποδεκτά εννοιολογικά εργαλεία, επιστημονικά και φιλοσοφικά, τι υπήρχε εν αρχή, την απαρχή της

απαρχής. Ο λόγος ποτέ δεν θα αποδείξει αν υπάρχουν πνεύματα μετά θάνατον, αθάνατη ψυχή, κόλαση ή παράδεισος, ζωή μετά θάνατον. Οι θεολογικές αυτές παραδοχές δεν επιδέχονται επαλήθευση ή διάψευση, είναι αυτοεπαληθεύσιμες, δηλαδή δόγμα. Όποιος ισχυρίζεται ότι μετά θάνατον υπάρχει ψυχή ας φέρει μια απόδειξη. Ο άνθρωπος είναι ίσως από τα λίγα πλάσματα που έχουν επίγνωση του πεπερασμένου της φύσης του και την ίδια στιγμή αρνείται να αποδεχτεί την θνητότητα του. Η αξιοσημείωτη διάρκεια του θρησκευτικού φαινομένου είναι σε άμεση σχέση με το ότι ξορκίζει τη θνητότητα, προσφέρει μία παρηγοριά στο κατατρομαγμένο από τον αφανισμό του άτομο και μία προσδοκία για τη μετά θάνατο ανάστασή του.

Ο Νίτσε ατυχώς εξήγγειλε τον θάνατο του θεού, συνοδεύοντας αυτή την προτροπή με μία ύβρη, να γίνουμε εμείς θεοί. Δεν έκανε τίποτε άλλο από το να αντιστρέψει την ιουδαιοχριστιανική παράδοση της ανθρωποποίησης του θείου (Χριστός) σε θεοποίηση του ανθρώπου. Τα αποτελέσματα είναι μια ανθρωπολογική τραγωδία. Γίναμε εγκόσμιοι αλαζόνες θεοί και κυριαρχήσαμε πάνω στη φύση και στα άλλα πλάσματα και αυτό που αφήνουμε πίσω μας ως επίτευγμα της προόδου είναι ένας βίος αβίωτος, ένας ελάχιστος εγωκεντρικός εαυτός. Το ανθρωπολογικό υπόδειγμα της νεωτερικότητας είναι ο άθεος θεοσεβούμενος. Αυτός που σκότωσε το θεό για να μετατραπεί σε ανελέητο θεό του εαυτού του. Αυτός ο θεός είναι ο πιο αδυσώπητος διότι δεν προσφέρει ούτε την μετάνοια, τη δυνατότητα εξιλέωσης, στον άλλο, στον συνάνθρωπο, γιατί είναι ένας ατομοκεντρικός θεός. Ο άνθρωπος είναι ο κυριότερος κίνδυνος για τον άνθρωπο και ο μεγαλύτερος απελευθερωτικός στόχος είναι ο αυτοπεριορισμός του. Το πρότυπο που πρέπει να αναζητήσουμε είναι πώς θα ζήσουμε έναν εγκόσμιο βίο με αυτοδημιουργία και αυτοθέσμιση, μεστή νοήματος, όχι στη βάση ενός ιδεώδους, επίγειου ή ουράνιου παραδείσου. Άλλωστε ακόμα και αν υπήρχε ζωή μετά θάνατον θα ήταν μία αβίωτη ζωή αν ήταν μία επανάληψη ενός εγκόσμιου ανεξέταστου βίου. Και τι τραγωδία! Θα διαρκούσε αιώνια.

Από το ιδεώδες του Διαφωτισμού, στον θρίαμβο του απόλυτου Καπιταλισμού

Χάρης Ναξάκης*

Ο Ζαν Κλωντ Μισεά στο βιβλίο του τα «μυστήρια της Αριστεράς», *Εναλλακτικές εκδόσεις 2014*, διερευνά τους λόγους μετάλλαξης της αριστεράς σε οικονομικό, πολιτικό και πολιτισμικό φιλελευθερισμό ως αποτέλεσμα εκτός των άλλων της θρησκευτικής της πίστης στην πρόοδο, η οποία είναι κληρονομιά του διαφωτιστικού προτάγματος. Επειδή στον πυρήνα του διαφωτιστικού μηνύματος βρίσκεται η κουλτούρα του εγωισμού, το αυτοαναφορικό άτομο, αναρωτιέται ο Μισεά μήπως πρέπει να στοχαστούμε με τον διαφωτισμό εναντίον του διαφωτισμού.

Οι ρίζες του φιλελευθερισμού, του φιλελεύθερου ατομικισμού είναι ο διαφωτισμός, η φιλοσοφία των φώτων, η διαμέσου δηλαδή του ορθού λόγου επιδίωξη της ελευθερίας του ατόμου και του καλώς εννοούμενου προσωπικού του συμφέροντος. Το άτομο θεωρείται πρωταρχικό, αυτόρκες, αυτοαναφορικό. Ο φιλελευθερισμός θα μπορούσε να διακριθεί σε οικονομικό φιλελευθερισμό και σε πολιτικό και πολιτισμικό φιλελευθερισμό, σε φιλελεύθερη αγορά και σε ατομικά δικαιώματα. Παρότι πολλοί θεωρούν ότι ο οικονομικός φιλελευθερισμός και ο πολιτικός φιλελευθερισμός δεν ταυτίζονται, θεωρώ ότι έχουν κοινή μήτρα, το αυτοαναφορικό και εγωιστικό άτομο που δεν ανήκει σε ένα κοινωνικό σύνολο αλλά στον εαυτό του. Η μοναδική μορφή κοινωνικοποίησης για έναν φιλελεύθερο είτε είναι δεξιός φιλελεύθερος είτε αριστερός φιλελεύθερος (σοσιαλιστής ή σοσιαλδημοκράτης) είναι η αγορά που μεγιστοποιεί το ατομικό συμφέρον-οικονομικός φιλελευθερισμός.

Ταυτόχρονα η ελευθερία για έναν νεοφιλελεύθερο, αριστερό φιλελεύθερο, οπαδό της άκρας αριστεράς και εσχάτως το παζλ συμπληρώνεται και από αναρχικούς, είναι το δικαίωμα κάθε ατόμου να βάζει τους δικούς του κανόνες, να θέτει τους δικούς του στόχους και να έχει το δικό του στυλ ζωής-πολιτικός και πολιτισμικός φιλελευθερισμός. Αν ο οικονομικός φιλελευθερισμός σύμφωνα με τον Χάγιεκ, είναι το δικαίωμα κάθε ανθρώπου να παράγει, να πουλάει και να αγοράζει, όλα όσα παράγονται ή πωλούνται, τότε αυτό το ανθρωπολογικό υποκείμενο, ο homo economicus, έχει ανάγκη για να επεκταθεί ένα πλαίσιο πολιτικού-πολιτισμικού φιλελευθερισμού, δηλαδή ένα περιβάλλον χωρίς φραγμούς και όρια, χωρίς περιορισμούς στα ατομικά δικαιώματα. Γι' αυτό ο Μπενζαμέν Κοστάν, γαλλο-ελβετός διανοητής όρισε την ελευθερία ως το δικαίωμα στην «ειρηνική απόλαυση και την ιδιωτική ανεξαρτησία». Όταν ο πυρήνας της ζωής είναι το άτομο και οι ανάγκες του τότε ότι αυτό θεωρεί δικαίωμα είναι υπεράνω ηθικών κρίσεων, φιλοσοφικών αξιώσεων. Η ηθικότητα σχετικοποιείται δεν μπορεί καν να οριστεί όταν ο καθένας έχει δικαίωμα να ζει όπως επιθυμεί.

Ποιος λοιπόν θα ορίσει την ανθρώπινη ζωή; Η αγορά και ο νόμος απαντούν οι νεοφιλελεύθεροι και οι φιλελεύθεροι αριστεροί. Οι άνθρωποι ως ορθολογικοί ατομιστές θα υπογράψουν μεταξύ τους ένα κοινωνικό συμβόλαιο που η μεν αγορά θα καθορίζει τον τρόπο ικανοποίησης των απεριόριστων αναγκών τους σε αγαθά και ο νόμος θα ρυθμίζει τις ατομικές πολιτικές και πολιτισμικές επιθυμίες. Να ένα παράδειγμα, επίκαιρο λόγω της πρόσφατης συζήτησης στην Ελλάδα για το σύμφωνο συμβίωσης, που πιστεύω ότι αποτυπώνει το πνεύμα της προβληματικής του Μισεά: αφού είμαι ελεύθερος να πουλάω (νοικιάζω) την εργατική μου δύναμη για να δουλέψω και να έχω ένα εισόδημα έτσι πρέπει να είμαι ελεύθερος να πουλάω (νοικιάζω) την κοιλιά μου για να κάνω ένα παιδί αρκεί να βρω ένα αγοραστή, ομόφυλο ή ετερόφυλο ζευγάρι, που να μου προσφέρει με όρους αγοράς μια καλή τιμή. Με τον ίδιο τρόπο η αγορά και ο νόμος θα ρυθμίσουν την προσφορά και τη ζήτηση για εργάτριες του σεξ, οίκους για κτηνοβάτες, οίκους για παιδόφιλους κ.τ.λ.

Οι δυνάμεις της προσφοράς και της ζήτησης μιας παρένθετης μητέρας, μιας νοικιασμένης μήτρας, έχει ισορροπήσει σήμερα στις 50.000 έως 70.000 ευρώ. Το πιθανότερο είναι βέβαια, όταν νομοθετηθεί η δυνατότητα να έχει παιδιά ένα ομόφυλο ζευγάρι, λόγω της αύξησης της ζήτησης για μήτρες να αυξηθεί η προσφορά για μήτρες και άρα η τιμή του ενοικίου, αφού οι νοικιασμένες μήτρες θα είναι η κύρια πηγή απόκτησης παιδιών. Ένας φιλελεύθερος δεξιός θα υπερασπιστεί τη σοφία της αγοράς να λύνει ειρηνικά τις ανθρώπινες επιθυμίες και το δικαίωμα του ατόμου να ζει όπως το ίδιο νομίζει και ένας αριστερός θα διεκδικήσει με αγώνες να νοικιαστεί η μήτρα σε υψηλότερη τιμή γιατί πρέπει να υπερασπίσει τα εργατικά δικαιώματα. Τα παιδιά ως εμπόρευμα. Ένα όραμα της αριστεράς για τον 21^ο αιώνα. Η πλήρη έκπτωση του οράματος για ένα κόσμο χωρίς εμπορευματοποίηση του σώματος, της ίδιας της ανθρώπινης ύπαρξης. Τι σχέση έχουν όλα αυτά τα παραπάνω με το ιδεώδες της ατομικής αυτονομίας, της ελευθερίας και της προσωπικής ολοκλήρωσης εντός της κοινωνίας;

*καθηγητής οικονομικών στο Τ.Ε.Ι Ηπείρου, συγγραφέας
charisnax@yahoo.gr

Οι Ρίζες της Αλληλεγγύης

Χάρης Ναξάκης*

*Η ζωή αξίζει μονάχα αν τη μοιράζεσαι
Κ. Νικηφοράκης*

Το σύνολο σχεδόν της νεωτερικής σκέψης, ηθελημένα ή αθέλητα, ανεξάρτητα από αν το ομολογεί ή όχι, είναι είτε χομπσιανή ή ρουσσωική, δηλαδή φιλελεύθερη ή αριστερή. Στην ρουσσωική παράδοση εντάσσεται και ο αναρχισμός. Τα ρεύματα αυτά της

νεωτερικής πολιτικής σκέψης συγκρούονται γύρω από το θεμελιώδες ερώτημα τι είναι η ανθρώπινη φύση.

Ο πυρήνας της χομπσιανής (φιλελεύθερης) ανθρωπολογίας είναι η κουλτούρα του εγωισμού, η ιδιοτελής ανθρώπινη φύση. Σύμφωνα με τον Χομπς ο άνθρωπος από την φύση του δεν είναι ικανός να πράττει το καλό και γι' αυτό πρέπει να τιθασευτεί η φυσική του ιδιοτέλεια από μια εξωτερική δύναμη (τύραννο, πεφωτισμένο ηγέτη, πολιτικές ελίτ). Ο Α.Σμίθ, εκ των ιδρυτών της πολιτικής οικονομίας, εκσυγχρόνισε την φιλελεύθερη αντίληψη προτείνοντας αντί να δαμαστούν τα εγωιστικά ανθρώπινα πάθη να αυτορυθμιστούν μέσω της αγοράς. Για τον Σμιθ ο αλτρουισμός, η αλληλεγγύη, η καλοσύνη, αναδύονται όταν τα άτομα μέσω της παραγωγικής διαδικασίας επιδιώκουν την προσωπική τους ευμάρεια, το προσωπικό τους συμφέρον, το κέρδος. Οι άνθρωποι είναι τίμιοι μόνο όταν η τιμιότητα τους φέρνει κέρδος, ενδιαφέρονται για το κοινό καλό όταν στηρίζονται στην ιδιοτέλεια και τον εγωισμό. Η ευημερία, το κοινό καλό, προκύπτει από την ιδιοτέλεια και όχι από την καλοσύνη. Καταλήγουμε έτσι στο αβίαστο συμπέρασμα ότι βοηθάμε τον άλλο όχι από την καλοσύνη μας, αλλά γιατί περιμένουμε να μας ανταποδώσει την βοήθεια του (D. Hume), δηλαδή ο αλτρουισμός είναι μία υποκρισία για να υπηρετηθεί η ιδιοτέλεια. Η αλληλεγγύη για τους φιλελεύθερους είναι στην καλύτερη περίπτωση ένας ιδιοτελής αλτρουισμός. Η πιο καθαρή έκφραση αυτής της αντίληψης είναι η φιλανθρωπία των πλουσίων. Αν όμως ο άνθρωπος είναι αποκλειστικά ιδιοτελής ον τότε γιατί να προσφέρει αφιλοκερδώς αίμα σε ένα νοσοκομείο, να κάνει μια ανώνυμη δωρεά σε ένα ίδρυμα, να δώσει φιλοδώρημα σε ένα σερβιτόρο ενός εστιατορίου που δεν θα το επισκεφτεί ξανά, να βοηθήσει μία άγνωστη ηλικιωμένη να περάσει από μια διάβαση, να προσφέρει ρούχα και τρόφιμα σε ένα πρόσφυγα;

Ως αντίπαλο δέος στον φιλελευθερισμό, στην οντολογία της απληστίας, ο Ρουσό και κατ' επέκταση ο Μαρξ θα θεμελιώσουν την αισιόδοξη ανθρωπολογία, διατυπώνοντας την άποψη ότι ο άνθρωπος είναι φύσει καλό ον ή μια άγραφη πλάκα πού την

διαμορφώνει η κοινωνία, ο πολιτισμός. Σύμφωνα μ' αυτή την αισιόδοξη ανθρωπολογία το κακό είναι πολιτισμικό δημιούργημα, εξωτερικό γνώρισμα της ανθρώπινης ταυτότητας, και άρα θα αρθεί σε μια άλλη κοινωνία στην οποία θα έχουν εκλείψει οι αιτίες που το δημιούργησαν. Για να στοιχειοθετηθεί μάλιστα η καλοκάγαθη ανθρώπινη φύση ο Ρουσό και ο Μαρξ εφεύραν ένα προϊστορικό στάδιο της ανθρωπότητας που «οι άνθρωποι ήταν ελεύθεροι ενώ σήμερα είναι παντού αλυσοδεμένοι», όπως λέει ο Ρουσό, το στάδιο του πρωτόγονου κομμουνισμού (Μαρξ). Τα ερωτήματα είναι βέβαια εύλογα γι' αυτή τη μονοφυσιτική ανθρωπολογία. Αν ο άνθρωπος είναι φύσει καλός και ζούσε σε ένα επίγειο παράδεισο τότε πώς θα εξηγηθεί η εμφάνιση της ιδιοτέλειας, της ιδιοκτησίας, των εξουσιαστικών μηχανισμών, του κράτους, κλπ; Με παρθενογένεση; Μέχρι πριν 12.000 χρόνια ολόκληρη η ανθρωπότητα ζούσε σε κυνηγετικές – συλλεκτικές ομάδες, σε τροφοσυλλεκτικές κοινωνίες. Οι ανθρωπολόγοι τις ονόμασαν κοινωνίες του μοιράσματος, διότι ένα από τα βασικά τους χαρακτηριστικά, άξιο θαυμασμού για τα εξισωτικά του στοιχεία είναι το μοίρασμα της τροφής, ιδιαίτερα το μοίρασμα των μεγάλων θηραμάτων και η ισοδιανομή τους στα μέλη της ομάδας. Η εξιδανίκευση όμως των τροφοσυλλεκτικών ομάδων ως ευγενών άγριων όχι μόνο δεν τεκμηριώνεται από τις ανθρωπολογικές μελέτες αλλά αντιθέτως αυτές δείχνουν ότι πάντα υπάρχουν αποστάτες από το συλλογικό πνεύμα, την εξισωτική ηθική, από την γενική αρχή του μοιράσματος του πλεονάσματος. Έχοντας αυτή την επίγνωση οι τροφοσυλλεκτικές κοινωνίες επινόησαν συμβολικούς και πρακτικούς μηχανισμούς και κανόνες που αποθάρρυναν τη βούληση για δύναμη και κυριαρχία, την ιδιοτελή συμπεριφορά ατόμων και ομάδων και επιβράβευαν τον αλτρουισμό και την εξισωτική ηθική.

Η ανθρώπινη ταυτότητα δεν είναι αυτοδημιούργητη, δεν προέκυψε από μια ρήξη με τη φύση αλλά από μια ανάδυση από αυτήν, δεν περιορίζεται στην ζωικότητα αλλά δεν υπάρχει χωρίς αυτήν, είναι μια ενότητα έμφυτων και επίκτητων χαρακτηριστικών. Η ιδιοτέλεια από τις πρωτοκοινωνίες μέχρι σήμερα, προέκυψε ως αποτέλεσμα του ανταγωνισμού για την πρόσβαση στους φυσικούς

πόρους (π.χ. φωνικές επιδρομές μεταξύ φυλών) και κυρίως από το ότι κάθε άνθρωπος βιώνει τον εαυτό του ως πρώτο πρόσωπο, ως υποκείμενο, έχει δηλαδή ένα μοναδικό αποτύπωμα συνείδησης. Η αλληλεγγύη αναδύθηκε στις πρωτοκοινωνίες και αναβλύζει μέχρι σήμερα από την ανάγκη της συνεργασίας για πιο αποτελεσματική πρόσβαση στους φυσικούς και κοινωνικούς πόρους (π.χ. δίκτυα συνεργασίας των ανδρών-κυνηγών, δίκτυα συνεργασίας των γυναικών στη συλλογή καρπών και την ανατροφή των παιδιών, κλπ) γεγονός που οδήγησε στην εγκατάσταση του άλλου μέσα στο μοναδικό αποτύπωμα συνείδησης του καθενός. Έτσι το μοναδικό αποτύπωμα συνείδησης μπορεί να οδηγηθεί στην ιδιοτέλεια, στον εγωισμό, όταν κυριαρχεί το εγώ, αλλά και στον αλτρουισμό, εφόσον είμαστε ικανοί να αφιερώσουμε το πρόσωπό μας σε ένα εσύ.

Για το πού θα κατευθυνθεί εξαρτάται από τα κυρίαρχα χαρακτηριστικά του κοινωνικού περιβάλλοντος. Μπορούμε να διάγουμε μια αξιοβίωτη ζωή αν ενισχύσουμε ένα βίο συνεργατικό και αποδυναμώσουμε, χωρίς ποτέ να καταργήσουμε ένα βίο κτητικό. Το πιθανότερο είναι ότι η ιδιοτέλεια πρώτη εμφανίστηκε ως χαρακτηριστικό του είδους και είναι αρκετά ισχυρή και γι' αυτό ριζική επανάσταση είναι η ενίσχυση της λειψά αναπτυγμένης συνιστώσας της ανθρώπινης κατάστασης, του αλτρουισμού.

*καθηγητής οικονομικών στο ΤΕΙ Ηπείρου, συγγραφέας
charisnax@yahoo.gr